

Dr. Dragutin FELETAR

PAX ET BONUM - ZANAVIJEK

(700 GODINA FRANJEVACA U PODRAVINI ILI ZAPIS O JEDNOM
TRAJANJU)

PROLOG

Meađu podravske i hrvatske vertikale valja svakako ubrojiti i Franjevački samostan u Koprivnici. Smješten uz južne bedeme srednjovjekovne koprivničke utvrde, dijelio je stoljećima dobru sreću i zlu kob grada i njegovih građana, a oko njega, kao plići oko koke, okupile su se građanske kuće i domaćinstva. Franjevci (trećoretci ili mala braća, ordo fratum minorum) svojim djelom također snažno svjedoče da je i ovaj kutak hrvatske nam domovine oduvijek pripadao u srednjeeuropsko, katoličko kulturno i gospodarsko okružje.

Učenje Sv. Franje iz umbrijskoga grada Assizi, koje se temelji na skromnosti i zavjetu siromaštva (ne samo sebi živjeti, nego i drugima koristiti), ubrzo je našlo brojne poklonike, te je već u 11. stoljeću formiran Franjevački crkveni red (kojeg je 1209. potvrdio papa Inocent III). Već u tijeku 13. stoljeća Franjevci su prigrljeni i od hrvatskoga naroda (u Dalmaciji), a od 1234. eto ih u Ugarskoj, odnosno i u Slavoniji (sjevernoj Hrvatskoj). Narod je zavolio ove skromne fratre, koji su mu pogotovo pomagali kada mu je bilo najteže. Zbog te pomoći u doba krvavih ratova s Turcima, hrvatski narod u Bosni Franjevce je jednostavno nazvao "ujacima". I danas, u posebno teškim trenucima Hrvatske, "ujaci" su ostali nerazdvojni sastavni dio naroda. Pax et bonum - mir i dobro - zanavijek.

POČECI

Krajem 13. stoljeća eto Franjevaca i u Podravini. Dođoše ravno prije sedam stoljeća i ostaše uz narod svoj. Povijest hrvatskoga naroda u ovom dijelu Hrvatske, dobrim je dijelom i povjesnica koprivničkoga Franjevačkoga samostana.

Dolazak Franjevaca u Koprivnicu vezan je uz banski plemenitaški rod Güssingovaca. Henrik i Ivan Gising bijahu "banovi cijele Slavonije" (koja je tada obuhvaćala cijelu sjevernu Hrvatsku) u doba ugarskoga kralja Andrije III. - prema vjerodostojnim povijesnim izvorima Franjevcima oni izgradiše primitivne drvene nastambe u Koprivnici između 1290. i 1292. godine. Tako je ovaj grad postao jedno od prvih franjevačkih sijela u sjevernoj Hrvatskoj. Upravo 1292. Franjevci, primjerice, dođoše i u Pećuh (koji je postao i sjedištem njihove Provincije Sv. Marije, kamo je u srednjem vijeku pripadao i koprivnički samostan), te u Gorbonog (Kloštar Podravski, gdje je kasnije samostan zbrisan s lica zemlje).

I Franjevci svojim predanim djelovanjem pridonesoše što je Koprivnica za Ludovika I, 1356. godine, proglašena slobodnim kraljevskim gradom (Liberæ et regie civitatis Caproncensis). U "Locum Capucae", kako se Koprivnica naziva u franjevačkim dokumentima toga doba,

Pozicija Franjevačkog samostana na prvom planu grada Koprivnice iz 1856. godine (uz južne tvrđavske bedeme)

Oružarnica (desno) i kompleks Franjevačkog samostana u Koprivnici, uz gradske bedeme i grabe u zaravnavanju, snimljeni početkom ovoga stoljeća

Franjevci grade svoj drveni samostan, ali također i (romaničku?) crkvu Bezgriješne Djevice Marije, koja je vjerojatno podignuta već 1321. i kasnije pregrađena u gotičkom slogu (nalazila se na mjestu današnje župne crkve Sv. Nikole, koja prema mišljenju nekih povjesničara počiva na temeljima te stare crkve). Osim što su, dakle, Franjevci pridonijeli građevinskom osmišljavanju prvog koprivničkog središta, oni su svojim duhovnim djelovanjem značili stabilitet mladog trgovišta (oppiduma), odnosno uskoro i slobodnoga grada (civitas). Koliko je bilo značenje koprivničkoga Franjevačkog samostana u to doba, dovoljno govori i podatak da je u njemu 1341. godine, dakle prije proglašenja slobodnoga kraljevskoga grada, održana sjednica Provincijskog franjevačkog kapitula.

TRAJANJE

Franjevci su u Koprivnici kontinuirano djelovali kroz cijeli kasni srednji vijek, ili točnije od 1290. (1292) do 1561. godine. Oni su, uz župnu crkvu i župni dvor, postali osnovno jezgro ne samo duhovnoga i vjerskoga života, već i središte kulturnih pa i nekih gospodarstvenih inovacija i inicijativa u gradu Koprivnici i ovom dijelu hrvatske Podravine. Njihov je doprinos životu i razvoju ovoga kraja teško kvantitativno mjerljiv, ali zato posvuda prisutan.

Godine 1559. zadesio je Koprivnicu veličajni požar, koji je gotovo uništio svu gradsku drvenu arhitekturu, pa i Franjevački samostan. Istovremeno s istoka je pogromom zaprijetila velika turska sila (Virovitica je u janjičarske ruke pala 1552, a mađarska Velika Knjiža 1600). Braća Franjevci privremeno su bili prisiljeni napustiti Koprivnicu. Ubrzo su se nastojali vratiti, iako

Je u gradu zbog izgradnje velebne renesansne tvrđave u prvoj polovici 17. stoljeća došlo do velikih urbanističko-građevinskih promjena. Neki povjesničari opravdano drže da je stara župna crkva Sv. Nikole upravo u tim mijenama morala biti srušena poradi izgradnje Popovskoga bastiona. S obzirom da tada u gradu nije bilo Franjevaca, nova barokna crkva Sv. Nikole izgrađena je na temeljima nekadašnje franjevačke crkve Bezgriješne Djevice Marije (novu, današnju crkvu Sv. Nikole posvetio je biskup Petretić 14. svibnja 1657. godine, pa je u današnjoj Koprivnici to najstarije zdanje).

Franjevci su u podužem sporu tražili povrat svoje stare lokacije, ali kada su uvidjeli da to nije moguće, vratili se ipak u grad 1657. i uz pomoć generalata Vojne krajine, građana i brojnih donatora, započeli izgradnju današnjega samostana i samostanske crkve. Velebni samostan, s prostranim klaustorom, izgrađen je uglavnom između 1675. i 1685. godine, a izgradnju je vodio otac Ljudevit Lahner (1729. u vrijeme gvardijana oca Kvirina Nothensteina, samostanska je zgrada podignuta na kat).

Samostansko zdanje prošlo je do danas pravu kalvariju, te je "na životu" ostao tek reliquie reliquiarum, odnosno samo stara povezana zgrada između samostanske crkve i samostanskog kompleksa. Naime, samostansko se zdanje izravno naslanjalo na južne bedeme koprivničke tvrđave, a ti zemljani bedemi nažalost su rušeni potkraj prošlog i početkom ovoga stoljeća. Statistika samostanske zgrade time je bila definitivno narušena, te je najveći dio samostana morao biti srušen, te se u starom obliku i na staroj lokaciji nije više nikad obnovio (ti su radovi dovršeni 1923. kada je sagrađena i nova samostanska zgrada,

Pogled na Franjevački samostan u Koprivnici prije njegova rušenja (početkom 20. stoljeća) zbog zaravnavanja gradskih zemljanih bedema

jugozapadno od samostanske crkve). Uz to, dakako znatno ranije, koprivnički samostan znatno je bio oštećen u poznatim potresima 1778. i 1880. godine, ali se uvijek obnavljao.

Radovi na baroknoj samostanskoj crkvi Sv. Antuna Padovanskoga uglavnom su dovršeni 1685. godine (kao što to i danas stoji zabilježeno na masivnom crkvenom zvoniku). Crkva pripada među najznačajnije barokne spomenike kulture u ovom dijelu Hrvatske. Pravokutnog je tlocrta s trostrano završenim svetištem. Sa sjeverne strane dozidana je pobočna kapelica Sv. Spasitelja (Salvatora), a preko lađe, s južene strane nekad je bila prizidana i kapelica Majke Božje Lauretanske (ali je kasnije srušena i tu je uređen ulaz u samostanski kompleks). Zvonik je masivan, sa zapadne strane crkvene lađe, a služi ujedno kao ulazni trijem s idiličnim baroknim boltama.

Crkvena lađa bačvasto je svodena, s nizom jakih, šiljastih susvodnica. Trijumfalni obli luk između lađe i svetišta ima naglašene, stepenasto profilirane kapitelne zone. Bočni zidovi lađe razvedeni su nizom pojačanih polustupova. Postoji i nekoliko zidnih niša, a pod je popločan pločicama. Iznad zapadnoga ulaza sazidan je kor (pjevalište), koji nose četvrtasti stupovi - kod ulaza u crkvu na tim stupovima su lijepo oblikovane škropnice (sveta voda). Godine 1745, donacijom Varaždinskog (koprivničkog) generalata Vojne krajine, nastao je najljepši kutak baroka u Podravini - pobočna kapela Svetoga Salvatora-Spasitelja. Glavni oltar, posvećen Sv. Antunu Padovanskom, rad je s početka 19. stoljeća (oko 1803) - jednostavan klasicistički oltar s visokim retablom. Vrijedni su i pobočni oltari Presvetoga Trojstva i Sv. Franje Asiškoga, nastali uglavnom 1779. godine kod obnove zdanja nakon razornoga potresa (tada je

Nekadašnji Zvonimirov trg u Koprivnici, snimljen 1892. godine (zdanje današnjeg Muzeja u sredini lijevo, te u pozadini Franjevački samostan)

uglavnom nestao stari crkveni inventar, što je velika spomenička šteta). Barokne crkvene, izrezbarene klupe potječu iz druge polovice 18. stoljeća, a nekadašnje barokne orgulje zamijenjene su 1942. godine današnjima (rad firme braće Rieger iz austrijskog Jägerndorfa). U utrobi samostanske crkve nalaze se prostrane kripte u kojima su sahranjivani Franjevci, pa i svjetovni koprivnički dostojanstvenici, u razdoblju od 1747. do 1868. godine. Crkva i samostan temeljito su obnovljeni od 1989. do 1991. godine, iako su još nužni restauratorski radovi u unutrašnjosti crkve.

Od ponovnog dolaska Franjevaca u Koprivnicu (odnosno od 1662), ovaj je samostan pripadao sve do 1899. godine u Franjevačku provinciju Sv. Ladislava, a od 1900. u današnju Provinciju Sv. Ćirila i Metoda sa sjedištem u Zagrebu. Broj otaca Franjevaca u koprivničkom samostanu bio je nekad, a pogotovo u 17. i većem dijelu 18. stoljeća, znatno veći nego danas. Bila je to velika božja obitelj, koja je složno služila narodu. Primjerice, 1780. godine u samostanu je živio 21 član reda, a bilo je i drugih osoba. Broj Franjevaca osobito se smanjio u vrijeme i nakon vladavine kralja Josipa I. (1780.-1790.), koji je poznat i po tome što je (1786.) ukinuo i crkveni red Pavlina, čime je osobito Hrvatima nanijeta golema povijesna, kulturna i nacionalna šteta.

PRINOSI

Kroz sedam stoljeća nižu se istine i saznanja o nemjerljivom doprinosu Franjevaca duhovnom i materijalnom napretku Podravine i Koprivnice. Od izgradnje crkvi i samostanskih zdanja, spomenika kulture visoke vrijednosti, do dušebrižništva, obrazovanja i kulture. Mnogo je toga zapisano u dokumentima koprivničke povijesti (pogotovo u fundusu Arhiva grada Koprivnice u Historijskom arhivu u Varaždinu), u spomenici Franjevačkoga samostana (*Liber mamoriabilium*, koja se vodi od 1777.), u knjigama o Podravini, a ponajviše u narodnom sjećanju i u duši Podravaca. Tako je to bilo u srednjem vijeku, tako se nastavilo od prvog poznatog predstojnika (gvardijana) samostana, oca Gabrijela Kertena (1662.) i oca Ladislava Jankovića (1668.), tako je to i danas, u vrijeme sadašnjih koprivničkih Franjevaca i naših prijatelja (gvardijana oca Oktavijana Nekića).

Ta uska povezanost s narodom uvijek je kod Franjevaca bila u prvom planu. Njihov zavjet siromaštva, njihova sveta dužnost da gaje nacionalni duh i da uvijek s vjernicima dijele svako dobro i zlo, priskrbilo im je zasigurno posebno mjesto i u povijesti i u svijesti hrvatskoga naroda. Već od srednjega vijeka, uz ostalo, Franjevci su bili voditelji značajnih bratovština, koje ne samo da su brinule o siromašnima, već su promicale gospodarski i duhovni napredak. Valja se sjetiti višestoljetnoga djelovanja franjevačkih koprivničkih sveza crkve i građana: Bratovštine od pojasa Sv. oca Franje Asiškoga, Bratovštine Sv. Mihovila Arhanđela, Bratovštine Sv. Škapulara i Bratovštine Srca Isusova i Srca Marijina.

Kroz stoljeća koprivnički Franjevci bili su revnosni i uspješni dušobrižnici, oni su bili nenadomjestiva pomoć i dušobrižničko-liturgijska dopuna koprivničkim župnicima; Franjevački je samostan bila nezaobilazna točka vjerskoga života i promicanja obrazovanja, znanosti, kulture i duha. Od posebne je povijesne važnosti djelovanje Franjevaca na promicanju obrazovanja i školstva u Koprivnici. Već u srednjem vijeku kod Franjevaca podučavali su se podravski dječaci čitanju, pisanju i računu (i dakako vjeri i poštenju), a neki od njih završili su i na studijama u najstarijim europskim sveučilištima u Italiji, Austriji, Njemačkoj... O tome govore sačuvani popisi studenata tih visokih škola. A korijen je, eto, nikao u skromnim franjevačkim izbama.

Uz tu temeljnu brigu o obrazovanju (doduše tada maloga broja djece, jer škola još ni nije

Učiteljski zbor Pučke škole u Koprivnici potkraj 19. stoljeća: stoje - učitelj Šalamon, učitelj Mijo Maljevac, učitelj Eržen, te znameniti koprivnički pisac i ravnatelj škole Đuro Ester; sjede - župnik Josip Beruta i Franjevac otac Ciril Crnogoj

bilo), u koprivničkom Franjevačkom samostanu povremeno su organizirani i znanstveni i visokoučeni studiji i grupne rasprave. Tako je u povijesti ostao zapisan podatak i o uspješnom studiju filozofije kod Franjevaca u Koprivnici 1740. i 1741. godine; studij moralne teologije provodjen je sistematski (s manjim stankama) u dugom razdoblju od 1717. do 1807. godine, a studij govorničtva od 1775. do 1920. godine. Polaznici su bili sami Franjevci i drugi učeni ljudi, a predavači počesto i najistaknutija imena tadašnje hrvatske filozofije, teologije i retorike. Nakon ukidanja reda Pavlina (1786), upravo Franjevci (a i drugi) preuzeli su tu osnovnu ulogu prosvještavanja i buđenja narodne svijesti Hrvata.

Stoga je jedan povjesničar našega školstva (D. Franković) opravdano zapisao da su upravo "franjevci bili prvi putujući učitelji i pisci knjiga za narod. Njihove škole bile su otvorene i nižim slojevima pučanstva. Nastavni jezik je u njima uglavnom bio hrvatski". Postoje podaci

Pobočna kapela franjevačke crkve: Sv. Salvator - Spasitelj, jedan od najljepših kutaka baroka u Podravini (1745.)

Samostanska crkva Sv. Antuna Padovanskoga u Koprivnici (foto: B. Ranilović)

(iz arhiva Čazmanskoga kaptola) da su Franjevci u Čazmi svoju samostansku školu imali već 1229. godine, ali nažalost o srednjovjekovnoj eventualno samostanskoj školi u Koprivnici nisu sačuvani dokumenti i vjerodostojni podaci (što ne znači da nije bilo rudimentarnih oblika podučavanja djece).

O izravnom uključivanju Franjevaca u funkcioniranje koprivničke župne i potom javne pučke škole (tada trivijalne, *scola trivialis*) nalazimo podatke od prve polovice 18. stoljeća. Iz povijesti koprivničkoga školstva poznato je da je ovdašnja župna škola zadobila pravo javnosti već 1725. godine (svjetovni učitelj tada je bio Mijo pl. Gudić), a kao katehete i redovni učitelji u nju se uskoro uključuju i braća Franjevci. Godine 1735. između samostana i gradske uprave (zebrane općine koprivničke) sklopljen je dugoročni ugovor, kojim su Franjevci uz minimalnu materijalnu nadoknadu za školu osiguravali katehetu i učitelja za dva razreda (odjeljenja). Uz

manje varijacije, tu svoju odgovornu funkciju u gradskoj pučkoj školi Franjevci su uspješno obavljali kroz desetljeća - sve do početka 20. stoljeća. O ovom obrazovnom djelovanju sačuvani su brojni dokumenti i sjećanja, od učitelja oca Gorgonija Kamenjaka (1740), preko znamenitoga skladatelja oca Fortunata Pintarića (1867.), do mnogih drugih vrsnih učitelja i pedagoga (kada je u središtu Koprivnice izgrađena nova školska zgrada, današnja gradska vijećnica, učiteljem je u njoj 1858. bio i otac Franjevac Paulin Vutić).

Kao što je povijest i napredak obrazovanja nezamisliv bez prinosa Franjevaca, tako je i golem njihov prinos u razvoju glazbe i glazbenog amaterizma (i glazbenog obrazovanja). Na tom polju, uz već spomenutoga oca Fortunata Pintarića (o kojem opsežno pišemo u ovom broju "Podravskoga zbornika"), valja osobito naglasiti ulogu brojnih talentiranih orguljaša u samostanskoj crkvi, koji su bitno utjecali na promicanje glazbene kulture naroda. Uz samostansku crkvu djelovalo je niz crkveno-glazbenih zborova i sastava, sa stotinama pjevača.

Golem je prinos Franjevaca u svim oblicima kulturnoga života Koprivnice i Podravine, a grad i naš kraj dao je i nekoliko desetaka Franjevaca koji su se afirmirali uspješnim djelovanjem u nizu samostana u Hrvatskoj i ovom dijelu Europe. Kulturna ostavština Franjevaca nemjerljiva je, jer obogatiti dušu čovjeka najveće je blago.

Konačno, u najnovijem razdoblju Franjevci preuzimaju još jednu važnu funkciju: izravno vode jednu od novih koprivničkih župa. Samostalna kapelanija u Glogovcu osnovana je odlukom od 15. srpnja 1979., te je već od tada vode koprivnički Franjevci, a od 7. studenoga 1983. godine formirana je i samostalna župa Sv. Antuna Padovanskoga, koja uz južni dio Koprivnice obuhvaća još i Glogovac, Draganovac, Starigrad, Bakovčice, Borovljane i Štaglinec. I ovdje su se Franjevci pokazali kao brižni voditelji župe, oni su i ovdje "ujaci" - uvijek uz narod.

Ta uloga Franjevaca osobito je došla do izražaja u ovim teškim ratnim vremenima, kada upravo Franjevci opet prednjače u organizaciji humanitarne pomoći stradalnoj Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, ali i pojačanom brigom za duhovni život građana.

Franjevačko trajanje neumitno se nastavlja. Zbog njihove tradicionalne skromnosti, a u službi drugih, i ovaj doista veliki i vrijedan jubilej - 700. obljetnica dolaska u Koprivnicu - prošao je gotovo nezapažen. Ali, franjevačko trajanje upravo crpi snagu u skromnosti, postojanosti i humanosti. Neka odista njihovo pravilo - mir i dobro - potraje znavijek.

OSNOVNA LITERATURA:

1. Paškal Cvekan: *Tristo godina samostanske crkve u Koprivnici*, Koprivnica 1975;
2. Paškal Cvekan: *Koprivnica i Franjevci*, Koprivnica 1989;
3. *Liber moriabillum conventus Caproczensis*, knjiga I. i II, *Franjevački samostan Koprivnica*;
4. Leander Brozović: *Grada za povijest Koprivnice*, Koprivnica 1978;
5. Rudolf Horvat: *Povijest sl. i kr. grada Koprivnice*, Zagreb 1943;
6. *Grupa autora: Koprivnica - grad i spomenici*, Zagreb 1989;
7. Nada Klaić: *Koprivnica u srednjem vijeku*, Koprivnica 1987;
8. Paškal Cvekan: *Slavna Majka Božja Močilska*, Koprivnica 1988;
9. Rudolf Horvat: *Koprivničke crkve i kapele, Hrvatska Podravina II*, Zagreb 1942;
10. Anđela Horvat: *O baroku u srednjoj Podravini*, *Podravski zbornik*, Koprivnica 1976;
11. Dragutin Feletar: *Kulturno-povijesni spomenici u općini Koprivnica*, Koprivnica 1992;
12. Dragutin Feletar: *Podravina I*, Koprivnica 1988;
13. Dragutin Feletar: *Povijest školstva u općini Koprivnica*, rukopis;
14. Tomislav Đurić, Dragutin Feletar: *Stari gradovi, dvorci i crkve sjeverozapadne Hrvatske*, Koprivnica, 1991.